

اولویت‌بندی نقش زن در خانواده بر اساس رویکرد اسلامی

مطالعه موردی: سریال تلویزیونی «کیما»

مهدی فرجی‌پاک^۱

تاریخ پذیرش: بهمن ۹۶

تاریخ دریافت مقاله: اردیبهشت ۹۶

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین میزان دستیابی نقش اصلی زن سریال کیما به نقش‌های سه‌گانه همسری، مادری و شهروندی و نیز اولویت‌بندی آنها از منظر بینندگان به شیوه توصیفی - پیمایشی صورت گرفت. جامعه مورد نظر، دانشجویان دوره کارشناسی‌ارشد دانشکده‌های علوم انسانی و فنی مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول در نیمسال اول سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ به تعداد ۴۳۸ نفر بود که از این میان، ۲۰۵ نفر به صورت تصادفی هدفمند بر اساس جدول مورگان انتخاب شدند. جهت گردآوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد. در ابتدا بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای منابع اسلامی، نقش‌های سه‌گانه همسری، مادری و شهروندی، نشانگرهای آن و اولویت‌بندی نقش‌ها از منظر دینی شناسایی شدند. به این ترتیب ابزار گردآوری داده‌ها به صورت پرسشنامه‌ای در سه مولفه اصلی زن تدوین گردید. سپس روایی ابزار از طرف صاحب‌نظران حوزه دین و خانواده تأیید و پایایی ابزار نیز با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ برآورد گردید. پس از نظرسنجی، داده‌ها با نرم‌افزار SPSS و آزمون t و فریدمن تحلیل شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که گرچه در اولویت‌بندی نقش زن از منظر دینی، نقش همسری، مادری و شهروندی به ترتیب در اولویت اول، دوم و سوم قرار می‌گیرند اما از دیدگاه شرکت‌کنندگان این پژوهش، بازیگر اصلی زن سریال کیما، در نقش‌های همسری و شهروندی بالاتر از حد متوسط و در نقش مادری پایین‌تر از حد متوسط بوده است. به این ترتیب به اعتقاد بینندگان این سریال، نقش شهروندی (فعال اجتماعی) زن در میان نقش‌های سه‌گانه، از اولویت بسیار بالاتری برخوردار بوده است. این در حالی است که مطابق با رویکرد اسلامی و دینی، نقش شهروندی زن فرع بر نقش‌های همسری و مادری اوست.

واژگان کلیدی: نقش زن، نقش همسری، نقش مادری، نقش شهروندی، رویکرد اسلامی، سریال کیما.

۱- استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، خوزستان، ایران، (نویسنده مسئول)، پست الکترونیک: farajipak@gmail.com

مقدمه

نقش معینی که برای او تعیین شده است، در راه بالندگی و سلامت و سعادت خانواده به ایفا و انجام تکالیف و وظایف خود می‌پردازد. پیداست که در صورت عدم قرار گرفتن صحیح افراد خانواده - علی‌الخصوص والدین - در جایگاه‌های مناسب خود، این سازمان آن چنان که باید، به وضعیت و اهداف ایده‌آل نخواهد رسید.

در این میان، زن به عنوان یک انسان، موجودی الهی و شایسته نیل به همه کمالات است. قرآن کریم درباره خلقت و انسانیت زن و مرد، نگرش واحدی دارد و هدف آفرینش آدمیان را که عبودیت، حیات طیبه و رضوان الهی است به صورت عام مطرح کرده است. اسلام زن را در ارزش‌های انسانی مانند ایمان، عمل صالح، علم و دانش، تقوا و پارسایی و هجرت و جهاد همانند مرد قلمداد می‌کند. افزون بر این، اسلام رعایت حرمت و احترام زن را در جامعه لازم شمرده و حضور اجتماعی و نظارت بر اعمال و رفتار جامعه اسلامی (امر به معروف و نهی از منکر) را به عنوان حق و وظیفه زنان نیز معرفی می‌کند. اسلام ارزش فوق‌العاده‌ای برای وظایف زن در امور مربوط به همسررداری و مادری و تربیت فرزندان قائل است و حسن اجرای این وظایف را هم‌سنگ و هم‌وزن تمام فضایل و کمالات متصور برای مردها می‌داند.

اگرچه از نگاه دینی، زن و مرد در انسان بودن هیچ تفاوت و تمایزی با یکدیگر ندارد، اما آنها برای هدف خاص و ویژه‌ای آفریده شده‌اند. بر این اساس، از منظر دین اسلام، زنان و مردان هر یک واجد نقش‌های انحصاری خود هستند، که در صورت رعایت این نقش‌ها، می‌توان کارکرد خوب و مناسبی از خانواده انتظار داشت. در این میان، می‌توان به جایگاه زنان در نقش «همسری» و «مادری» در خانواده اشاره داشت. خداوند بنا به نقش‌های جنسیتی زن، عواطف و احساسات را در او غالب و ویژه قرار داده است تا در نقش همسری، به لحاظ انسی و عاطفی، آرام‌بخش شوهر خود باشد و با انجام وظایفش، در یک سطح طولی تابع دستورات الهی و بعد به شوهر خود تمکین

خانواده به عنوان کهن‌ترین و پر دامنه‌ترین نظام در جوامع بشری، مناسب‌ترین و مطمئن‌ترین بستر و زمینه برای تأمین نیازهای جسمانی، معنوی و تربیتی اعضای خود است. محیط خانواده مکتب بسیار ارزنده و سازنده‌ای است، به طوری که منشأ بسیاری از صفات خدایسندانه است. در صورتی که انسان متوجه این امر باشد و از فرصت استفاده کند، می‌تواند هم خودسازی کند و هم دیگران را تربیت نماید (مظاهری، ۱۳۸۷). خانواده بهترین الگو برای حفظ سلامت جسمانی افراد و رسیدن به شاخص‌های سلامت است. در آغاز، زن و مرد، با قرار دادن قوای شهوانی و عاطفی خود در مسیر قانونی روابط زناشویی، به سلامت جسمی و روانی می‌رسند. در مرحله بعد و با پیدا شدن فرزندان، والدین با نخستین واکنش‌های رضایت‌مندانه و آگاهانه در نوزادانشان، پاداش عاطفی و روانی بزرگی را از سوی آنان دریافت می‌کنند و خود نیز همواره از نظر روانی به آنان یاری می‌رسانند. تنها در خانواده است که هر انسان برای نخستین بار می‌تواند احساس کند که دوست داشته می‌شود و این مسئله در رشد عاطفی و روانی هر کس سهمی به سزا دارد (علاسوند، ۱۳۹۰). در خانواده، سه دسته انسان اصلاح می‌شوند؛ یکی مردها، که پدران این خانواده‌اند؛ یکی زن‌ها، که مادران خانواده هستند و دیگری فرزندان که نسل بعدی این جامعه هستند. اگر خانواده در جامعه‌ای نباشد، همه تربیت‌های بشری و همه نیازهای روحی انسان‌ها ناکام خواهد ماند، زیرا طبیعت و ساخت بشری به گونه‌ای است که جز در محیط خانواده و در آغوش پدر و مادر، آن تربیت سالم و بی‌عیب و عقده و آن بالندگی لازم روحی پیدا نخواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۹۶).

نظام خانواده، مثل دیگر نظام‌های اجتماعی و انسانی دارای یک «سازمان» است. در یک سازمان، هر شخص بر اساس سلسله مراتب تعیین شده، جایگاه و نقش مشخصی دارد که نشانه میزان و تأثیرگذاری او بر دیگران، یا فرمان‌برداری و تأثیرپذیری او از دیگران است. در نظام خانواده نیز هر فرد بر اساس جایگاه و

شکل می‌گیرد. رسانه‌ها جهان را برای ما به تصویر می‌کشند. رسانه‌ها این هدف را با انتخاب و تفسیر خود در کسوت دروازی و به وسیله عواملی انجام می‌دهند که از ایدئولوژی اشباع هستند (واتسون و همکاران، ۲۰۰۶). در حوزه فرهنگ، رسانه‌های جمعی برای غالب مردم، کانال اصلی بازنمایی و بیان فرهنگی، منبع اصلی تصاویر واقعیت اجتماعی و اصول شکل دادن و حفظ هویت اجتماعی هستند و زندگی اجتماعی با استفاده روزمره از رسانه الگو می‌گیرد و محتوای آن در اوقات فراغت مخاطب تزریق می‌شود (مک کوایل، ۲۰۱۰).

در بین رسانه‌های جمعی، رادیو و تلویزیون از نظر آموزش غیررسمی و الگوسازی، جایگاه ویژه‌ای دارند. تلویزیون به دلیل برد گسترده مخاطبان، یکی از بهترین وسایل آموزشی و فرهنگی است که امروزه در اختیار کشورها و جوامع مختلف قرار دارد. این رسانه، با استفاده هم‌زمان و هماهنگ از تصویر و صدا، تأثیر انکارناپذیری بر مخاطبان خود می‌گذارد و به سبب گیرایی و جذابیت‌های خاص خود، نقش و سهم بیشتری در انتقال الگوهای رفتاری و فرهنگ‌سازی دارد. در این میان زن با اهداف متفاوتی در این رسانه به ایفای نقش پرداخته است که پژوهش‌هایی مختلف نحوه این حضور را بررسی نموده‌اند. به عنوان نمونه روجه در مطالعه‌ای با عنوان ستاره‌های زن سینمای اسپانیا به تحلیل محتوای نقش و پرستیژ زنان و مردان در فیلم‌های تولیدی سینمای اسپانیا در فاصله زمانی سال‌های ۱۹۹۵ و ۲۰۰۵ پرداخته است. وی بیان می‌دارد که پرستیژ شغلی مردان بالاتر از زنان است و هنوز بازنمایی کلیشه‌ای از برتری مردان در فیلم‌ها به چشم می‌خورد (به نقل از آقابابایی، ۱۳۸۶). جی. بوفکین نیز در پژوهشی تحت عنوان بازنمایی زنان در فیلم‌های مدرن در ۵۰ فیلم عامه پسند در سال ۱۹۹۶ به این نتیجه رسیده است که تصاویر ارائه شده از زنان تحت تأثیر تصورات قالبی و سنن موجود در جامعه است (به نقل از راودراد و زندگی، ۱۳۸۵). اما در تلویزیون ایران در بسیاری از مجموعه‌های تلویزیونی نقش زن با هدف تأثیرگذاری بر جامعه زنان و ارائه الگوی مناسب زن

کند. زن در نقش مادری نیز به‌عنوان انسانی پاک و مظهری از جمال الهی تداوم‌دهنده نسل انسانی و تربیت‌کننده فرزندان نیکو، شایسته و مفید برای آینده اجتماع بشری است. همان گونه که لقمه و غذا و شیر مادر در تربیت فرزند تأثیر مستقیم دارد، اندیشه و تربیت و رفتار مادر نیز در روح فرزند تأثیرات غیرقابل انکاری دارد که مسئولیت زنان را در این بُعد بسیار والا و بزرگ می‌نماید. به این سبب، برای زحمات مادر، پاداش‌های عظیمی همانند ثواب جهاد و شهادت قرار داده شده است (مظاهری، ۱۳۹۱). هم‌چنین زنان در جامعه نیز با حفظ معیارهای دینی و اخلاقی چون عدم تبرج، داشتن حیا، عفاف و پوشش می‌توانند تأثیرگذار بوده و نقش یک «شهروند و فعال اجتماعی» مؤثری را ایفا کنند.

اما در جهان امروز، وسایل ارتباط جمعی با انتقال اطلاعات و شکل‌دهی افکار عمومی، در توسعه و تغییر فرهنگ و تمدن بشری نقش بزرگی بر عهده دارند، به گونه‌ای که کمتر حادثه و جریان مهم اجتماعی را می‌توان یافت که رسانه‌ها در پیدایش و شکل‌گیری آن هیچ نقش مهمی ایفا نکرده یا دست کم در گسترش، نشر یا کنترل آن سهمی نداشته باشند. در تبیین چگونگی اثرگذاری رسانه‌ها، به نظریه یادگیری بندورا می‌توان اشاره کرد. در نظریه یادگیری بندورا (۱۹۷۷) بر عواملی چون تقلید، تقویت، تقویت جانشینی، یادگیری اجتماعی و تبادل اجتماعی تأکید شده است. (معدن دار، ۱۳۸۹: ج ۱) تقویت سه نقش عمده را در یادگیری ایفا می‌کند. نخست آن که رسانه می‌تواند به تقویت رفتار درست کمک کند. دوم این که نقش یک مشوق «انگیزشی» را برای تبدیل یادگیری به عملکرد دارد. سوم آن که آنچه از راه مشاهده آموخته شده است، پنهان باقی می‌ماند تا این که مشاهده‌کننده، دلیلی برای استفاده از آن بیابد (هرگنهان، ۱۳۸۵). کارکرد اساسی و بنیادین رسانه‌ها عبارت است از: بازنمایی واقعیت‌های جهان خارج برای مخاطبان که اغلب دانش و شناخت ما از جهان به وسیله رسانه‌ها ایجاد می‌شود. درک ما از واقعیت نیز به واسطه و به میانجی‌گری روزنامه‌ها، تلویزیون، تبلیغات و فیلم‌های سینمایی و ...

زیست‌شناختی موجود در نهاد خانواده را در مرکز تعریف خود از این مفهوم قرار داده‌اند. برخی به بعد کارکردی خانواده توجه کرده و برخی دیگر به بعد اجتماعی یا بعد ساختاری آن توجه بیشتری داشته‌اند. از سوی دیگر، خانواده، نهادی به شدت متکی بر مؤلفه‌های فرهنگی است. از اینرو، از فرهنگی به فرهنگ دیگر، دارای تعاریف متفاوتی است. همچنین، باید به تعاریف ارائه شده از مفهوم خانواده در طول زمان و تغییرات ناشی از گذشت زمان اشاره کرد. در دوره‌های زمانی و تاریخی مختلف، ابعاد متفاوتی از مفهوم خانواده برجسته شده و بنا بر ملزومات دوره‌های مختلف، تعاریف از خانواده، مؤلفه‌های مختلفی به خود گرفته است. برای مثال، تعریف از خانواده در زمان کنونی با تعریف این مفهوم در دوره زمانی انقلاب صنعتی و همچنین با تعریف آن در دوره پیشامدرن از حیات بشر متفاوت است. در این دوره‌های زمانی، باز مؤلفه‌های ساختی-کارکردی مختلفی دارای مهمترین نقش و اهمیت در تعریف مفهوم خانواده هستند، با این حال، نقش زمان و دوره‌های زمانی مختلف در برجسته کردن ابعاد مختلف این مفهوم قابل توجه و شایسته بررسی است.

در متون اسلامی نیز خانواده از اهمیت بسزایی برخوردار است، به طوری که در اسلام هیچ بنیانی در نزد خداوند، دوست داشتنی‌تر از ازدواج نیست (صدوق، ۱۳۸۰). خانواده طبیعی‌ترین واحد تولیدمثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را فراهم می‌آورد. برخلاف دین مسیحیت که تجرد را مقدم بر ازدواج و ازدواج را تنها به عنوان راهی برای فرار از بدکاری به رسمیت می‌شناسد (کتاب مقدس، نام اول پولس به قرتیان ۷: ۱-۳)، در پرتو آیات و روایات دین اسلام پرداختن به این بنای مقدس و بنیادین و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی‌اش همواره سبب اصلاح جامعه بزرگ انسانی شده و غفلت از آن موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی و سقوط به ورطه هلاکت و ضلالت بوده است. اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز، بیشترین عنایت را به تکریم، تنزیه و تعالی خانواده دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد

اسلامی- ایرانی همواره به تصویر کشیده شده است. یکی از سریال‌های پرمخاطب تلوزیون که در سال ۱۳۹۴ در ۱۱۰ قسمت از شبکه اول سیما پخش شد، سریال «کیمیا» بود. همچنان که از نام این مجموعه تلوزیونی بدست می‌آید، قهرمان آن دختر/زنی است به نام کیمیا که با ایفای نقش‌های مختلف در خانواده و سطح اجتماع، در صدد است که شخصیت مناسب، کامل و درخوری از یک زن ارائه دهد. حال با توجه به اهداف این سریال، پژوهش حاضر در پی تعیین میزان دستیابی نقش اصلی زن سریال کیمیا به نقش‌های سه گانه همسری، مادری و شهروندی و نیز اولویت‌بندی آنها از منظر بینندگان این سریال پرمخاطب می‌باشد. در این پژوهش، مراد از نقش زن در نظام خانواده، موقعیتی است که زن در خانه دارد و توقعات و کارهایی است که به تناسب این موقعیت و جایگاه، از او انتظار می‌رود. منظور از واژه «زن» در عنوان مقاله، به لحاظ وضع موجود خانواده (خانواده هسته‌ای، که مرکب از شوهر، زن و فرزندان می‌باشد) است.

مفهوم خانواده در اسلام

خانواده از ابتدای تاریخ، تاکنون در بین تمامی جوامع بشری به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زیربنای اصلی جوامع بوده است. با این وجود، مفهوم خانواده از آن دسته مفاهیمی است که در علوم اجتماعی و تربیتی دارای تعاریف متعددی است و تعریف واحدی ندارد. هر یک از اندیشمندیانی که در حوزه مطالعات خانواده به فعالیت پرداخته یا در این حوزه اندیشیده‌اند، آن را به گونه‌ای متفاوت تعریف کرده‌اند. مهم‌ترین دلیل تنوع و گوناگونی‌های موجود در تعریف این مفهوم عبارت است از ابعاد متنوع و مؤلفه‌های فراوانی که در دل این مفهوم نهفته است. این تنوع و تکثر ابعاد مستتر در مفهوم خانواده سبب شده است هر یک از اندیشمندان، متناسب با دیدگاهی که به آن نظر دارند، بخش یا بخش‌های خاصی از این مؤلفه‌ها را برجسته سازند و آن را به عنوان مؤلفه‌های اصلی بر سازنده مفهوم خانواده مطرح کنند. برای مثال، برخی افراد، ویژگی‌های

خانواده در اسلام عبارتست از مسئولیت‌شناسی و مسئولیت‌پذیری هر یک از مرد و زن در خانواده که در تقسیم این مسئولیت‌ها، مرد و زن دارای نقش‌های متفاوتی هستند. در بین نقش‌های متعددی که دین اسلام برای زن قائل شده است، برخی از آنها مقدم بر برخی دیگر هستند. از این رو، شناخت صحیح نقش‌های زن در خانواده و نیز اولویت‌بندی صحیح آنها بر اساس ملاک‌های دینی می‌تواند ضامن ایجاد خانواده‌ای سالم و پویا باشد.

مهم‌ترین نقش زن در خانواده در رویکرد اسلامی

نگاه ارزش‌مدارانه نسبت به زن در سرتاسر قرآن نمایان است به گونه‌ای که هر جا از مردان مؤمن و صالح سخن به میان می‌آورد، زنان مؤمنه و صالحه را در کنار آنها مطرح کرده است (احزاب/۳۵، حدید/۱۸، فتح/۵، توبه/۷۱-۷۲). در قرآن کریم سخن از تأخر زمانی در خلقت زن وجود دارد اما ترتب ارزشی، آنچنان که کتاب مقدس به آن تصریح می‌کند، مطرح نشده است. آنچه در نگاه قرآنی موجب تمایز ارزشی انسانها در پیشگاه الهی است، تقوا است و نه جنسیت (حجرات/۱۳). اگر چه زن و مرد در خلقت و ارزش با یکدیگر برابر بوده و از این حیث تقدم و تأخری بین آنها نیست، اما بدیهی به نظر می‌رسد که هر یک از زن و مرد که براساس تکوین از ویژگی‌های فیزیولوژیک و احساسات و عواطف متمایز برخوردارند. بایستی نقش مکمل را برای آن دیگری ایفا نماید. مفهوم «نقش» به وظایف و انتظاراتی گفته می‌شود که برای هر فرد بر حسب پایگاهی که به دست آورده، تعیین شده است. از این رو منظور از «نقش زن» در مقاله حاضر، انتظاراتی است که می‌توان از یک زن در شرایط گوناگون داشت.

۱- زن به عنوان همسر: ایجاد سکونت و آرامش برای همسر

آرامش و صفای خانواده علاوه بر این که در پرورش

مودت و رحمت معرفی می‌کند. دین اسلام هدف از تشکیل خانواده را تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دست‌یابی به سکون و آرامش برمی‌شمارد. دست‌یابی به این اهداف والا و حفظ و حراست دقیق و مستمر از آنها، نیازمند توجه جدی به نهاد خانواده و اجرا کردن قوانین مربوط به آن در اسلام است.

در اسلام خانواده حاصل نوعی از قرابت سببی است به عنوان مثال به سبب ازدواج، دو نفر با هم قرابت پیدا می‌کنند. بنابراین مبنای نکاح، قرابت از نوع سبب است که با آن خانواده تشکیل می‌گردد. درباره نکاح نیز تعریف یکی از حقوق‌دانهای بزرگ کشور آورده می‌شود: «نکاح عقدی است که به موجب آن زن و مردی به منظور تشکیل خانواده و شرکت در زندگی با هم متحد می‌شوند. نکاح از عقود است که جنبه مالی و غیرمالی هر دو را داراست زیرا از طرفی در اثر عقد نکاح مرد موظف می‌شود که نفقه زن و سایر اعضای خانواده را بپردازد و مالی را به عنوان مهریه به زن بدهد و از سوی دیگر زن و مرد مکلف می‌شوند که برای تثبیت مبانی خانواده و تربیت فرزندان با هم همکاری کنند» (کاتوزیان، ۱۳۹۳). نکاح، چون عقد است باید شرایط اساسی سایر عقود را دارا باشد یعنی زن و مرد باید قاصد (قصدکننده) و بالغ و عاقل و رشید باشند و جهت عقد نیز مشروع باشد ولی آنچه عقد نکاح را از سایر عقود ممتاز کرده همان جنبه‌های عاطفی اخلاقی آن است. در نگاه قرآن و فرهنگ اسلام، خانواده نه تنها محل تولید نسل، تنظیم روابط جنسی، محافظت و تأمین عاطفه است (چراغی کوتیانی، ۱۳۸۸)، بلکه جایگاه پرورش روحیه و شخصیت سالم انسان‌هاست. اصول حاکم بر خانواده ایمانی در نگاه قرآن را می‌توان چنین دانست: مودت و رحمت، امنیت و آرامش، تراضی و مشورت میان زوجین، مشورت میان سایر اعضاء خانواده، اصلاح امور، گذشت و برقرار کردن صلح، پرهیز از خودکامگی، مراقبت معنوی از خود و افراد خانواده، معاشرت به معروف.

با پذیرش این اصول به عنوان اصول دوام‌دهنده و قوام‌دهنده خانواده به این نتیجه می‌رسیم که مفهوم

زن با رعایت اخلاق همسررداری می‌تواند در درجه اول آرام‌بخش همسر و در درجه دوم محیط خانواده و فرزندان باشد. از همین رو، پیامبر اکرم (ص) جهاد زن را شوهررداری او دانسته است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۴) در تقسیم نقش‌ها گویا چنان مد نظر بوده است که خانه و خانواده وجهه اصلی همت زن باشد. تقاضای علی (ع) و فاطمه (س) از پیامبر اکرم برای تقسیم فعالیت‌ها و احاله کارهای خانه به فاطمه (س) و کارهای بیرون از منزل به علی (ع) (همان، ج ۱۴)، معادل دانستن همسررداری شایسته زنان و صبر بر مشکلات ناشی از آن با جهاد مردان، (همان، ج ۱۱) بالاترین سعادت مرد مسلمان را برخوردارگی از همسر شایسته دانستن، (همان، ج ۱۴) بهشت را زیرقدم مادران توصیف نمودن و بر بارداری، وضع حمل و شیردهی فرزندان ثواب‌های فراوان مقرر نمودن، (همان، ج ۱۵) نشانگر جایگاه نقش‌های زنان است؛ همان‌گونه که خطاب‌های بسیاری در ترغیب مردان به ایفای نقش‌های ویژه از جمله شرکت در جهاد رسیده است.

در این رابطه روایات و احادیث فراوانی از معصومین (ع) وجود دارد که هر یک به اهمیت نقش زن به عنوان همسر می‌پردازند. الگوی دینی همسری آن است که همه‌ی کارکردهای مورد انتظار از زوجیت در آن دیده شود. در این الگو مهارت‌های ارتباطی اهمیت دارند. اساس ماهیت زوجیت، پیوند و ارتباط است. بنابراین هر آنچه ارتباط زن و شوهر را تعمیق کند در این الگو وجود دارد و هر آنچه به این ارتباط آسیب می‌رساند در آن دیده نمی‌شود. مهارت کلامی در این زمینه نقش مهمی دارد و گفتگوهای زن و شوهر باید به غنی‌سازی فضای انس و الفت کمک کند. در این الگو، زن و شوهر لباس یکدیگرند. این استعار به عیب‌پوشی و کمک به یکدیگر در رفع نیازهای غریزی و جنسی بازمی‌گردد. راه کارهایی وجود دارد که شایسته است از سوی زن انجام گیرد تا موجب ایجاد رضایت شوهر خود و در نتیجه تأمین آرامش روحی و جسمی برای او شود. برخی از این راه‌کارها عبارتند از: ابراز محبت و توجه کردن به شوهر، خوش‌رو و خوش‌زبان بودن، رعایت

صحیح فرزندان فوق‌العاده مؤثر است، محیطی گرم و صمیمی برای ابراز عشق همسران نسبت به یکدیگر پدید می‌آورد و ایشان را کمک می‌کند که به صورتی شایسته و درست به وظایف خویش عمل نمایند. از جمله عوامل مؤثر در ایجاد صفا و صمیمیت، سازگاری زن با شوهر و صبر و شکیبایی یا و در همسررداری و خانه‌داری است.

ایجاد سکون و آرامش مردان در کنار همسر خود، مهم‌ترین و اصلی‌ترین هدف ازدواج و تشکیل خانواده برشمرده شده است. (روم/۴۱) وجود صفا، یک‌رنگی و صمیمیت در خانواده، علامت توفیق ازدواج در رسیدن به اصلی‌ترین هدف بوده و نشانه آن است که زن و مرد هر دو به وظایف خود در برابر همسر، عمل می‌کنند. در این میان، با توجه به وجود عواطف بسیار قوی در زنان، نقش آنان در تأمین بهداشت روانی خانواده چشم‌گیرتر است. زن می‌تواند روحیه خسته و ناامید همسرش را در برابر مشکلات تغییر دهد و یا دست کم، سنگ صبور ناراحتی‌ها و آلام او باشد. هم‌چنان که می‌تواند در تضعیف روحیه همسرش نقش مؤثری داشته، او را از خود رنجانده و موجبات تزلزل نظام خانواده را فراهم کند.

علامه طباطبایی آرامش در آیه مزبور را طرفینی دانسته و به آن جنبه حسی و جنسی داده است:

برای سود رساندن به شما از جنس خودتان همانندانی آفرید؛ چرا که هر یک از زن و مرد به وسائلی از امر تولید مثل مجهز است که با همراهی جنس دیگر کارش به ثمر می‌رسد و با کار هر دو، مسئله تولید و تکثیر نسل به انجام می‌رسد. بر این اساس، هر کی نقصی دارد و به قرین خود نیازمند است و از مجموع این دو، یک واحد تام حاصل می‌شود و به جهت همین نیاز و نقص، هر یک به سمت دیگری حرکت می‌کند و زمانی که وصلت حاصل شد، آرام می‌گیرد؛ زیرا هر ناقصی به کمال خود مایل است و هر نیازمندی به چیزی که رفع نیاز کند، میل دارد. این همان میل جنسی است که در این دو قرین قرار داده شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۶: ۱۶۶).

کامل‌ترین و مناسب‌ترین غذا برای نوزاد است. کودکانی که از بدو تولد تا دو سال تمام با شیر مادر تغذیه می‌شوند، نسبت به سایر کودکان ضریب سلامتی جسمی و بهره‌های بالاتری دارند.

۳- زن به عنوان شهروند: فعالیت اجتماعی

با توجه به این که علت کلی تشریح احکام عبادی، رساندن انسان به مقام انسان کامل بوده است (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۳) پس هدف آیات قرآن به فعلیت رساندن همه‌ی اسما و صفاتی است که در انسان به ودیعت نهاده شده است. (همان) به اعتبار ویژگی‌های زن و مرد در خلقیات و بروز صفات زنانه و مردانه این تجلیات صور گوناگونی به خود می‌گیرند و کارکردها و نقش‌آفرینی‌هایی در حیات بشری می‌کنند که نظام حیات انسانی به آنها قوام و دوام می‌یابد و کمال هر جنسی به آن معنا پیدا می‌کند و می‌تواند بستر معنا کردن آیاتی باشد که کارکردها و تفاوت‌های جنسیتی این دو جنس را بیان کنند.

تقریباً در تمام موارد، مخاطب آیات قرآن در مسائل اجتماعی مردان هستند. به عبارت دیگر، خداوند بسیاری از وظایف اجتماعی را بر دوش مرد نهاده و آن را بر زن واجب‌نشمرده تا برای زنان این فرصت فراهم شود که فارغ از تظاهرات اجتماعی و در خلوت خانواده و با استفاده از سرمایه‌ی عاطفی که خود به او عطا کرده، در جهت سلامت جسم و تعالی روح انسانی شوهر و فرزندان، یعنی افراد جامعه، خدمت کند و البته از سر مهر و رحمت و با تمرین فضیلت اخلاص بپذیرد که اثرگذاری اجتماعی او در مقایسه با مرد نمود کمتری دارد. آنچه باید مورد دقت و توجه قرار گیرد این است که قرآن زن را از قبول مسئولیت‌های اجتماعی منع ننموده، ولی مانند مردان برخی مسئولیت‌ها مانند تأمین اقتصادی خود و خانواده را بر زن واجب نکرده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۲). به بیان دیگر خداوند براساس تفاوت خلقت و به تبع آن تفاوت احکام زن و مرد، نقش اجتماعی را بیشتر بر

اخلاق حسنه، عدم استفاده از کلمات توهین‌آمیز و یا مورد استهزا قرار دادن همسر به خاطر نقایص یا معایب او، نیکی کردن به همسر و خانواده او، آراستن و پاسخ دادن به تمایلات جنسی همسر.

۲- زن به عنوان مادر: تربیت فرزند

یکی از مهم‌ترین، سازنده‌ترین و ارزشمندترین نقش‌هایی که زن می‌تواند ایفا کند، نقش مادری است. در آموزه‌های دینی، مادری یک ارزش به‌شمار می‌آید که به دلیل ویژگی‌های زیستی و روانی، بر عهده‌ی زنان نهاده شده است. نقش مادری تنها در وضع حمل و شیر دادن خلاصه نمی‌شود، بلکه یک سلسله مسئولیت‌های پرورشی و تربیتی بر عهده‌ی مادر گذاشته شده است که ثمره‌ی آن در هدایت کل جامعه‌ی بشری خود را نمایان می‌کند. همان‌گونه که لقمه و غذا و شیر مادر در تربیت فرزند تأثیر مستقیم دارد، اندیشه و تربیت و رفتار مادر نیز در روح فرزند تأثیرات غیرقابل انکاری دارد که مسئولیت زنان را در این بُعد بسیار والا و بزرگ می‌نماید. به این سبب، برای زحمات مادر، پاداش‌های عظیمی همانند ثواب جهاد و شهادت قرار داده شده است. (مظاهری، ۱۳۹۱) در حقیقت، زن در نقش مادر به نحو دانسته یا نادانسته فرهنگ، معرفت، تمدن و ویژگی‌های اخلاقی یک قوم و جامعه را با جسم، روح و اخلاق و رفتار خود، به فرزند منتقل می‌کند. یکی از مهم‌ترین وظایفی که در داخل خانه و خانواده به عهده‌ی زنان است، مسأله‌ی «تربیت فرزند» است.

بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند. هم به ضرر فرزندشان و هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده‌اند؛ اسلام این را اجازه نمی‌دهد (خامنه‌ای، ۱۳۹۶). اصولاً تغذیه با شیر مادر از حقوق طفل بر پدر و مادر است و از زمان آغاز تولد کودک شروع می‌شود. امروزه پژوهش‌های پزشکی تأیید می‌کند که شیر مادر،

عهده مرد قرار داده و از این لحاظ مردان را بر زنان ترجیح داده است (نساء، ۳۴).

با مطالعه آیات قرآن و الگوهای تاریخ اسلام از زنان می‌توان تحلیل کرد که چرا خداوند در قرآن و به هنگام بیان احکام اجتماعی و خانوادگی، صرفاً مردان را مخاطب قرار داده است. خداوند اجرای احکام اجتماعی را به مردان سپرده و در خانواده قیومیت و سرپرستی زنان را به مردان واگذار کرده است «الرجال قوامون علی انساء بما فضل الله بعضهم علی بعض» (همان) و نقش‌های اجتماعی زنان را به گونه‌ای تعریف کرده که با وجود ارزشمندی و تأثیر بالا، نمود و بروز اجتماعی چندانی ندارد. به بیانی، عدم تخاطب با زنان برای آموزش و القای چنین نقشی به زنان است. قرآن زنانی چون ساره، هاجر، مریم، مادر حضرت موسی (ع) و آسیه را در تاریخ معرفی می‌کند که مقام بلند علمی، معرفتی و ایمانی داشته‌اند و نقش‌های حساس و سرنوشت‌سازی برای جامعه بشری ایفا کرده‌اند، درحالی که منصب مشهوری در اجتماع نداشته‌اند. حضرت فاطمه زهرا (س) و زینب کبری (س) نیز در تاریخ اسلام چنین نقشی ایفا کردند. این بدان معنا نیست که دین اسلام، زنان را از ورود به عرصه‌های اجتماعی و پذیرفتن نقش‌های آشکار و شهره منع کرده باشد، بلکه این امر را صرفاً بر آنان واجب نفرموده است. از نکات بالا می‌توان به این نتیجه دست یافت که فعالیت اجتماعی زن در جامعه صرفاً امری ثانوی برای یک زن مسلمان محسوب می‌شود که می‌تواند پس از نقش‌های مهم زن، از جمله نقش بسیار مهم همسررداری و نیز مادری، قرار گیرد. در آیات قرآن و هم چنین در روایاتی که از معصومین نقل شده است، نمی‌توان به موردی برخورد که نقش اجتماعی زن، و به عبارتی فعالیت زن در جامعه، را در صدر نقش‌های زن قرار داده باشد. اساساً نقش اجتماعی زن و حضور او در عرصه جامعه از نقش‌های ثانوی زن محسوب می‌شود.

جایگاه رسانه و اولویت بندی نقش زن

جامعه‌شناسان بر قدرت بیشتر رسانه تلویزیون در مقابل سایر رسانه‌ها تأکید می‌ورزند و در برخی موارد، از

تلویزیون به عنوان پرقدرت‌ترین رسانه نام می‌برند (اعزاز، ۱۳۷۳) بزرگترین دلیل این قدرت، طیف گسترده مخاطبان می‌باشد. تلویزیون جزئی از زندگی روزمره آدمیان دنیای امروز را تشکیل می‌دهد، اما از این نکته هم نباید غافل شد که ارزش‌ها، علایق، وابستگی‌ها و نقش اجتماعی مخاطبان در استفاده از رسانه‌ها، نقش مهمی را ایفا می‌کند (نیکو و همکاران، ۱۳۸۱). مخاطب برنامه‌های تلویزیون بودن صرف تماشای تلویزیون در زمان و مکان خاص نیست بلکه عوامل پیشین، حین و پسین در درک مخاطب نقش بسزایی دارد که شرایط فیزیکی و اجتماعی مختلفی در آن دخیل هستند. برخی از اندیشمندان کاربردهای اجتماعی تلویزیون را اینگونه عنوان کرده‌اند: الف) **آسان‌سازی ارتباط:** نمایش تجربه‌ها، زمینه‌های مشترک، ورود به گفتگوها، کاهش دل‌نگرانی، فراهم آوردن موضوع برای گفتگو و مشخص کردن ارزش‌ها. ب) **وابستگی/روی گردانی:** تماس یا روی گردانی جسمی و کلامی، همبستگی خانوادگی، آرامش دهنده به خانواده، کاهش برخورد، نگهداری پیوندها. ج) **آموزش اجتماعی:** تصمیم‌گیری، نمونه برداری رفتاری، حل دشواری‌ها، انتقال ارزش‌ها، مشروع سازی، پراکندن دانسته‌ها، جایگزین آموزش مدرسه ای. د) **کارآمدی/چیرگی:** انجام نقش اجتماعی، تقویت نقشه، عرضه داشت نقش‌های جایگزین، اعتبار روشنفکرانه، اعمال قدرت، دروازه بانی خبر، آسان‌سازی گفتمان (لال، ترجمه نکودست، ۱۳۷۹).

برنامه‌های تلویزیون در بیشتر خانواده‌ها به نوعی تغییرات در عادت‌ها ایجاد می‌کند. ساعات خواب، روابط خانوادگی، غذا خوردن و ساعات تفریح و اوقات فراغت و... تغییر می‌کند (مارتینز، ترجمه ارجمند، ۱۳۵۴) هماهنگ کردن زمان غذاخوردن با برنامه‌های تلویزیون و یا بیدار ماندن برای دیدن بعضی برنامه‌ها از اثرات آشکار تلویزیون بر برنامه خانواده می‌باشد.

با آن که سریال‌های خانوادگی بخش شایان توجهی از جدول‌های پخش برنامه‌های تلویزیونی در ایران را به

- تصمیم‌گیری‌های خانوادگی به صورت اشتراکی است، اما الگوی پدر مقتدر و مادر مقتدر هم دیده می‌شود که اقتدار مادری بدون علت و بیشتر به صورت اخلاق بد مادر تجلی می‌یابد.

- در برخی سریال‌ها، خانه به جای آنکه به صورت مکانی صمیمانه و عاطفی به نمایش درآید، محل نمایش مشاجرات بین اعضای خانواده است. این نوع رابطه در دو سطح مشاهده می‌شود: در سطح افقی؛ در میان افرادی که در خانواده پایگاه اجتماعی برابر دارند، مثل زن و شوهر و خواهران و برادران و در سطح عمودی و بر اساس سلسله مراتب خانوادگی. بدین ترتیب که از جانب اعضای که پایگاه اجتماعی بالاتری دارند (والدین)، نسبت به اعضای فرودست و در مواردی هم از پایین به بالا، نوعی ضدیت بی‌دلیل به تصویر کشیده می‌شود.

- همدلی و پشتیبانی اعضای خانواده از یکدیگر، بیشتر در حیطه رسیدگی به مسائل جسمانی و سلامت و تغذیه است. کمبود پشتیبانی‌های عاطفی و احساسی از جانب همه اعضای خانواده کمتر مورد تأکید است.

- در بیشتر فیلم‌ها، نقش مادری به عنوان مهم‌ترین نقش زن، چندان مورد توجه نیست، اما از نقش کدبانوگری و آشپزی او تعریف و تمجید می‌شود. با آنکه زنان به شوهران خود اعتراض می‌کنند، اما کمتر به نقش نان‌آوری آنان معترض بودند و تمجید از مرد با توجه به ایفای مناسب نقش پدری به عنوان مهم‌ترین وظیفه و نقش مرد در خانواده کم‌رنگ است.

- تلویزیون در برخی از سریال‌ها، الگوهای خانواده غربی را تبلیغ و ترویج می‌کند. این امر با پخش برخی سریال‌های خارجی با تم‌های فمینیستی تشدید می‌شود. نمایش خانواده‌های تک‌والدی در تلویزیون با هنجارهای و ارزش‌های خانواده ایرانی و اسلامی در تضاد است.

- نمایش‌های دعوها و مناقشه‌های خانوادگی در سریال‌ها، این نگرش را به مخاطبان القا می‌کند که محیط خانوادگی دور از جنجال و تنش عملاً وجود ندارد و دعوا جزئی از روابط خانوادگی است.

خود اختصاص می‌دهند، تحقیقات اندکی در مورد آنها انجام گرفته است؛ و در بسیاری از این تحقیقات نیز تنها به توصیف میزان بیننده و دیگر شاخص‌های جمعیت‌شناختی اکتفا شده و تحلیل نظری جامعی درباره مفاهیم، الگوها و تصاویری که تلویزیون از خانواده ایرانی نمایش می‌دهد، صورت نگرفته است. علاوه بر فیلم‌ها و سریال‌های خانوادگی، برخی برنامه‌های ترکیبی با عناوین مربوط به خانواده نیز عموماً تصویری جهت‌دار (از نظر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، قومی و...) از خانواده ایرانی ارائه می‌کنند. البته از این اصل مهم نیز نباید چشم‌پوشی کرد که بسیاری از این برنامه‌ها و حتی سریال‌ها با طرح موضوعات جدید و ارائه اطلاعات روزآمد موجب آگاهی اعضای خانواده، به ویژه زنان از مهارت‌های اجتماعی، حقوق مدنی و شهروندی و... می‌شوند و راه‌های زندگی موفق و سالم را آموزش می‌دهند. بنابراین، می‌تواند تاثیر بسیار مثبتی بگذارند و زمینه‌ساز توسعه فرهنگی و اجتماعی در سطح کلان باشند. برآیند کلی و بخشی از مهم‌ترین یافته‌های تحقیقات انجام شده در این گستره (درانی، ۱۳۷۵؛ علی‌پور، ۱۳۸۲؛ الیاسی، ۱۳۸۲؛ سروری زرگر، ۱۳۸۹) عبارتند از:

- در بیشتر برنامه‌های تلویزیون، مفاهیم اجتماعی بیشتر در روابط افراد با یکدیگر و کمتر در ابعاد روابط اجتماعی مطرح می‌شوند. نمایش گذشته بسیار ابتدایی و بدون آگاهی‌های اجتماعی و فنی به نمایش درمی‌آید. نمایش خانواده‌های سنتی معمولاً با تأکید بر ویژگی‌های منفی آن مطرح می‌شود.

- در برنامه‌های تلویزیونی، خانواده‌های هسته‌ای در اکثریت هستند و تعداد فرزندان خانواده یک تا دو نفر است. خانواده‌ها با خویشاوندان و سپس همسایگان در ارتباطند که در هر دو رابطه، زنان حلقه اتصال روابط به شمار می‌روند. روابط اعضای خانواده با یکدیگر بیشتر تحت سلطه روابط به شکل سببی است. هر چند مردان و پسران گاهی در کارهای خانه کمک می‌کنند، اما این کارها معمولاً بر عهده زنان است.

گروه طبقه‌بندی شده، بوده است. در گام اول، میزان حضور زنان و مردان در آگهی‌ها مشخص و سپس نقش زنان در آگهی‌ها با توجه به تعریف زن مدرن و سنتی نقد شده است. در این پژوهش، مشخص شده که در ۴۰ درصد کل آگهی‌ها، شخصیت زنی وجود نداشته است و در باقی تبلیغات، مردان معادل ۵۹ درصد، زنان ۱۷ درصد و مردان و زنان با هم ۲۳ درصد حضور داشته اند. در نمایش زنان، معمولاً نقش زن سنتی اولویت داشته است. دلیل این وضعیت، علاوه بر مسائل فرهنگی، حاکمیت سلیقه و تفکری است که زن درحاشیه، مصرف‌گرا و غیرمتفکر را بیشتر می‌پسند و پهنشان دار شدن آگهی‌هایی منجر شده است که شخصیت زن داشتند.

- هاشمیان فر و خدایی (۱۳۹۴) مطالعه‌ای با هدف بررسی الگوهای ارائه شده در سریال‌های ماهواره‌ای، در زمینه حضور زنان در خانواده و نقش آن در امنیت خانواده، به روش تحلیل محتوای کیفی یکی از سریال‌های ماهواره‌ای فارسی زبان انجام داده است. به این منظور با انجام مصاحبه در میان زنان متأهل اصفهان، پرتعدادترین سریال در حال پخش شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی زبان را مشخص کرده و با استفاده از نمونه‌گیری، سکانس‌بندی و نشانه‌شناسی سکانس‌های انتخابی، نشانه‌های محتوایی مشخص و پس از آن واحدهای معنایی (نشانه‌ها) خلاصه و کدگذاری نموده است. کدهای مشخص شده با بازبینی‌های مکرر هر کدام در یک یا چند زیرمقوله قرار گرفتند و با تشکیل مقوله‌ها و ترکیبی از آنها تم‌های محتوایی مربوط به پژوهش شناسایی شدند که از آن جمله می‌توان تقبیح خانه‌داری، ستایش اشتغال برای زنان، جایگزین کردن رابطه همسری با رابطه‌های دوستانه، پر تنش نشان دادن محیط‌های خانوادگی، بی‌توجهی به مادران خانه‌دار و بی‌اهمیت نشان دادن خانواده اشاره نمود.

- شاهنوشی و تاکی (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای ضمن مروری بر نقش زن، در طی دوره‌های مختلفی که سینماگران برای سینمای ایران قائل اند، به بررسی سه فیلم

- تمسخر اعضای خانواده و بی‌احترامی آنان نسبت به هم در برخی مجموعه‌های طنز، سبب به هم ریختن چهارچوب روابط احترام‌آمیز و مؤدبانه اعضای خانواده‌ها می‌شود.

- توطئه اعضای خانواده برای همدیگر به ویژه توطئه فرزندان علیه والدین در برخی مجموعه‌های داستانی، محیط صمیمی خانواده‌ها را بر هم زده و ممکن است مناسبات بین نسلی والدین - فرزندان را دچار مشکل سازد.

در زمینه نقش زن در خانواده از نگاه رسانه تلویزیون و از منظر اسلام نیز تحقیقات اندکی صورت گرفته است. به گونه‌ای که پژوهشگر به تحقیقی در راستای پژوهش حاضر و مشابه آن از منظر هدف و متودولوژی دست پیدا نکرد. از این رو در ادامه مرتبط‌ترین پژوهش‌ها در زمینه نقش زندر خانواده از منظر رسانه ارائه می‌گردد:

- داودآبادی و احمدی (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای ضمن بیان مبانی نظری بازنمایی نقش زن در سینمای دفاع مقدس، به بررسی حضور واقعی زن در جنگ پرداخته، با بهره‌گیری از روش تحلیل کیفی، چگونگی بازنمایی حضور زنان، در سینمای دفاع مقدس را مورد کنکاش قرار داده است. سوال اصلی پژوهش این بوده است که بازنمایی نقش زن در سینمای دفاع مقدس تا چه میزان به واقعیت حضور زن در دفاع مقدس و نقش وی به عنوان کنش‌گر اصیل توجه داشته است؟ یافته‌ها حاکی از آن بوده است که بازنمایی در سه عرصه: فعالیت زنان در پشت جبهه، حضور در میدان نبرد و نیز نقش زنان پس از جنگ به صورت کامل انجام نشده و در برخی عرصه‌ها، زن به عنوان کنش‌گر اصیل نه تنها بازنمایی نشده، بلکه بیشتر به سمت کلیشه‌سازی و طبیعی سازی سوق پیدا کرده است.

- موسوی لر و لیلیان (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی چگونگی بازنمایی زنان سنتی و مدرن در آگهی‌های تلویزیونی ایران (از مهر ۱۳۹۰ تا مهر ۱۳۹۱) به روش نمونه‌گیری تصادفی پرداختند. آگهی‌های پخش شده در یک سال مربوط به تمام انواع محصولات در هفت

۷۶. بازنمایی زنان در سینمای این دو دوره دارای چه تفاوت‌هایی در مضامین و محتوا می‌باشد؟ چهارچوب نظری مورد استفاده، نظریه بازتاب در جامعه‌شناسی هنر بوده است. این نظریه مبتنی بر این فرضیه است که هنر آینه جامعه و منعکس‌کننده ویژگی‌های آن است. یافته‌ها نشان داده است که بازنمایی زن در دو دوره مورد بررسی تغییرات و تحولات چشمگیری کرده است و این تغییرات در موارد مختلفی چون: میزان حضور زنان در فیلم‌ها، کیفیت مشاغل، نوع پوشش، طبقه اجتماعی، نوع بهره‌گیری از محصولات فرهنگی، نوع مهارت‌های فردی، مضامین دیالوگ‌ها، میزان تحصیلات، اعتقادات، زبان، مکانیسم حل مشکلات شخصی و خانوادگی و غیره بوده است. نتیجه کلی اینکه تغییر در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی در سینمای ایران باعث شکل‌گیری گونه متفاوتی از بازنمایی زن در فیلم‌های بعد از سال ۱۳۷۶ شده است.

روش پژوهش

شیوه پژوهش حاضر از نوع توصیفی - پیمایشی است. جامعه مورد نظر در این مطالعه، دانشجویان دوره کارشناسی‌ارشد دانشکده‌های علوم انسانی و فنی - مهندسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول در نیمسال اول سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ به تعداد ۴۳۸ نفر بود که برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی هدف‌مند از نوع قضاوتی استفاده شد. در این شیوه نمونه‌گیری، از یک طرف قصد پژوهش‌گر انتخاب مواردی است که با توجه به هدف پژوهش، اطلاعات زیادی داشته باشند. به این صورت که پژوهشگر، با توجه به آشنایی قبلی با جامعه برای رسیدن به هدف خود (یعنی درک عمیق پدیده مورد نظر) افرادی را انتخاب می‌کند که اطلاعات و درک آن‌ها در زمینه مورد بررسی بسیار زیاد و عمیق است. لذا هدف‌مندی روش نمونه‌گیری از آن جهت انتخاب شد که پژوهشگر باید به افرادی مراجعه می‌کند که حداقل ۷۰ درصد مجموعه تلویزیونی کیما را مشاهده کرده باشند. از طرفی این شیوه نمونه‌گیری مستلزم انتخاب یک نمونه

شاخص در مورد زن از یک کارگردان مرد (داریوش مهرجویی) با استفاده از تحلیل محتوای کیفی و کمی فیلم‌ها پرداخته است. یافته‌های پژوهش ضمن تأیید حضور معنادار زن در این آثار با توجه به نام زنانه هر کدام، نشان می‌دهد که فیلم‌ساز به ارائه تصویری متفاوت از زن در هر یک از فیلم‌ها روی آورده و براساس آن، اقتدار یا انفعال هر کدام از شخصیت‌های اصلی زن را با بهره‌گیری از دیالوگ‌ها و کنش‌های بازیگران، به نمایش گذارده است. بیشترین حضور زن نقش اول این سه فیلم در خانواده و تعامل موثر آن با افراد خانواده حکایت از اهمیت نقش زن در خانواده ایرانی دارد. همچنین مشکلات و مسائل مربوط به زنان در فضای خانواده در طول سه فیلم متنوع بوده و فیلمساز از کپی برداری فیلم‌های قبلی خود اجتناب ورزیده است. بانو نمونه یک شخصیت مستقل در اداره خانه و پرهیز از انزوایی در غیاب و طرد همسر، سارا نمونه یک شخصیت استوار در برابر مشکلات مالی و حالی مرد خانواده و طفیان در برابر ناسپاسی همسر و لیلا نمونه زنی صبور و درعین حال منفعل در برابر سنت‌های خانوادگی.

- حسن لی و حقیقی (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای به بازخوانی نقش زن در اپیزودهای سه‌گانه نمایش نامه شب هزار و یکم بهرام بیضایی پرداخته است. حاصل این مطالعه نشان داده است که در آن‌ها، هم‌راه با دست بردن در گفته‌های موجود از داستان‌های کهن و بازآفرینی آن‌ها، نقش زن در کانون توجه قرار گرفته و با نقش‌های اساطیری آنها پیاپی پیوند خورده است؛ هرچند به رغم این پیوند، زنان این نمایش نامه نقش‌های واقعی و طبیعی خود در سامانه‌ی حاکم را نیز به خوبی بازی می‌کنند. آنها نمادی روشن از یک یا چند ویژگی برجسته انسانی‌اند که پیوسته در پیکار و کش‌مکش با سامانه موجود به سر می‌برند.

- راودراد و زندی (۱۳۸۵) در پژوهشی با روش تحقیق اسنادی و تکنیک تحلیل محتوای کمی، درصدد پاسخگویی به این سوال بوده است که با توجه به تفاوت سیاست‌های فرهنگی در دو دوره قبل و بعد از خرداد

- نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «همسری» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟
- نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «مادری» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟
- نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «شهروندی» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟
- نحوه اولویت بندی نقش های همسری، مادری و شهروندی نقش اصلی زن سریال از منظر بینندگان آن چگونه بوده است؟

یافته‌ها

پس از مرور مختصر بر اطلاعات جمعیت شناختی در قالب جدول، در ادامه یافته های پژوهش بر اساس سوالات پژوهشی ارائه می‌گردد:

الف. اطلاعات جمعیت شناختی

پژوهش حاضر در دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول بر اساس تفکیک جنسیت قرار گرفت. (جدول ۱) همان گونه که مشاهده می‌شود، از ۴۳۸ نفر اعضای جامعه تعداد ۲۰۵ نفر حجم نمونه بر اساس جدول مورگان برآورد گردید که از مجموع کل حجم نمونه ۲۰۵ نفر شرکت کننده در پژوهش، تعداد ۱۰۷ نفر مرد و ۹۸ نفر زن بوده اند.

ب. بررسی یافته‌ها

سؤال کلی پژوهش حاضر این است که میزان دستیابی نقش اصلی زن سریال کیمیا به وظایف یک زن در نقش های همسری، مادری و شهروندی و نحوه اولویت بندی نقش ها از منظر بینندگان سریال چگونه بوده است؟ جهت پاسخ به این سؤال، در ادامه یافته‌ها به تفکیک سوالات ویژه ارائه می‌گردد:

سؤال اول: نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «همسری» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟

تصادفی با استفاده از روش‌های تحقیق کمی است (گال، بورگ و گال، ترجمه نصر و همکاران، ۱۳۹۵). بنابراین حجم نمونه بر اساس جدول مورگان، ۲۰۵ نفر برآورد گردید که با توجه به این که در تحقیقات پیمایشی تعداد نمونه ۱۰۰ نفر برای انجام پژوهش کافی است و نیز با عنایت به گستره زمانی به کار رفته برای اجرا (یک نیمسال تحصیلی)، این تعداد در نهایت به عنوان نمونه تحقیق در نظر گرفته شد. جزئیات گروه نمونه در جدول ۱ ارائه شده است. جهت گردآوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته شده است. به این صورت که در ابتدا بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای حوزه منابع اسلامی، نقش‌های سه‌گانه همسری، مادری و شهروندی، نشانگرهای آن و اولویت بندی نقش‌ها از منظر دینی شناسایی شدند. به این ترتیب ابزار گردآوری داده‌ها به صورت پرسشنامه‌ای در سه مولفه اصلی زن در نقش «همسری» با ۹ گویه، زن در نقش «مادری» با ۹ گویه و زن در نقش «شهروندی (فعال اجتماعی)» با ۷ گویه تدوین گردید. سپس جهت احراز روایی، پرسشنامه در اختیار تنی چند از متخصصین و صاحب نظران حوزه دین و خانواده (۱۷ نفر) قرار گرفت و روایی آن تأیید گردید. پایایی ابزار نیز پس از یک پایلوت اولیه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ برآورد گردید که نشان از پایایی بالای ابزار دارد. در ادامه، پرسشنامه در اختیار نمونه ۲۰۵ نفری دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول جهت اطلاع از نظرات آنان در زمینه مؤلفه‌ها و نشانگرهای نقش اصلی زن و اولویت بندی نقش‌ها در سریال کیمیا قرار گرفت. داده های حاصل از نظرسنجی با استفاده از نرم افزار SPSS21 و آزمون t و فریدمن مورد تحلیل قرار گرفت.

اهداف پژوهش

هدف کلی پژوهش حاضر تعیین میزان دستیابی نقش اصلی زن سریال کیمیا به وظایف یک زن در نقش‌های همسری، مادری و شهروندی و نحوه اولویت بندی نقش‌ها از منظر بینندگان سریال می‌باشد که بر اساس مؤلفه‌های نقش زن، اهداف ویژه زیر در نظر گرفته شده است:

(۳,۷۴۷۰) که از تقسیم میانگین نمرات سوالات مولفه نقش شهروندی بر تعداد سوالات آن (۷ سوال) بدست آمده، و میانگین معیار (۲,۵) که از جمع رتبه‌های طیف (۱ و ۲ و ۳ و ۴) تقسیم بر تعداد آنها (۴) بدست آمده، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از آنجایی که میانگین واقعی بدست آمده بیشتر از میانگین معیار است، می‌توان با اطمینان ۹۵٪ به این نتیجه رسید که از دیدگاه بینندگان سریال کیمیا، بازیگر اصلی این سریال (کیمیا) نقش شهروندی (فعال اجتماعی) را بسیار بالاتر از حد متوسط ایفا کرده است. (جدول ۴)

سؤال چهارم: نحوه اولویت‌بندی نقش‌های همسری، مادری و شهروندی از منظر بینندگان سریال چگونه بوده است؟

از بین نقش‌های سه‌گانه زن در خانواده، در سریال کیمیا، بالاترین میانگین (۳,۷۴۷۰) متعلق به نقش شهروندی (فعال اجتماعی) کیمیا بوده و کمترین میانگین (۲,۴۸۸۳) متعلق به نقش مادری کیمیا بوده است. (جدول ۵)

به منظور مقایسه بین میانگین رتبه‌های بازیگر اصلی سریال کیمیا در نقش‌های همسری، مادری و شهروندی (فعال اجتماعی) از نظر بینندگان این سریال، از آزمون فریدمن استفاده شده است. با توجه به اطلاعات حاصل از جدول فوق و با تاکید بر χ^2 بدست آمده که در سطح ۰,۰۵ معنی دار است، می‌توان با اطمینان ۹۵٪ به این نتیجه رسید که بین میانگین رتبه‌های نقش‌های سه‌گانه بازیگر اصلی سریال (نقش همسری، نقش مادری و نقش شهروندی) از دیدگاه بینندگان این سریال تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جهت بررسی بیشتر و اولویت‌بندی این عوامل به جدول رتبه‌بندی فریدمن مراجعه می‌کنیم. (جدول ۶)

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود، طبق رتبه‌بندی آزمون فریدمن، از دیدگاه بینندگان سریال کیمیا، در این سریال نقش شهروندی بازیگر اصلی با میانگین رتبه (۲,۸۹) بالاترین اولویت و نقش مادری بازیگر اصلی با میانگین رتبه (۱,۲۰) کمترین اولویت را داشته است. (جدول ۷)

با توجه به (جدول ۲) با تاکید بر میزان t بدست آمده (۵,۴۷۳) که در سطح خطای ۰,۰۵ معنی‌دار است، می‌توان چنین عنوان کرد که بین میانگین واقعی (۲,۶۱۶۸) که از تقسیم میانگین نمرات سوالات مولفه نقش همسری بر تعداد سوالات آن (۹ سوال) بدست آمده، و میانگین معیار (۲,۵) که از جمع رتبه‌های طیف (۱ و ۲ و ۳ و ۴) تقسیم بر تعداد آنها (۴) بدست آمده، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین ترتیب، از آنجایی که میانگین واقعی بدست آمده بیشتر از میانگین معیار است، می‌توان با اطمینان ۹۵٪ به این نتیجه رسید که از دیدگاه بینندگان سریال کیمیا، بازیگر اصلی این سریال (کیمیا) نقش همسری را بالاتر از حد متوسط ایفا کرده است. (جدول ۲)

سؤال دوم: نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «مادری» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟

با تاکید بر میزان t بدست آمده (۰,۴۰۳-) که در سطح خطای ۰,۰۵ معنی‌دار نیست، می‌توان چنین عنوان کرد که بین میانگین واقعی (۲,۴۸۸۳) که از تقسیم میانگین نمرات سوالات مولفه نقش مادری بر تعداد سوالات آن (۹ سوال) بدست آمده، و میانگین معیار (۲,۵) که از جمع رتبه‌های طیف (۱ و ۲ و ۳ و ۴) تقسیم بر تعداد آنها (۴) بدست آمده، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. گرچه میانگین واقعی بدست آمده کمتر از میانگین معیار است، ولی می‌توان با اطمینان ۹۵٪ به این نتیجه رسید که از دیدگاه بینندگان سریال کیمیا، بازیگر اصلی این سریال (کیمیا) نقش مادری را در حد متوسط ایفا کرده است. البته چنان که از جدول فوق بدست می‌آید، میزان ایفای این نقش، کمی از حد متوسط قابل انتظار پایین‌تر بوده است. (جدول ۳)

سؤال سوم: نقش اصلی زن سریال کیمیا تا چه میزان به وظایف یک زن در نقش «شهروندی» از منظر بینندگان سریال دست یافته است؟

با توجه به جدول فوق و با تاکید بر میزان t بدست آمده (۵۲,۷۷۳) که در سطح خطای ۰,۰۵ معنی‌دار است، می‌توان چنین عنوان کرد که بین میانگین واقعی

نتیجه‌گیری

بنابر آنچه گفته شد، خانواده‌ی نمونه و موفق، خانواده‌ای است که محل امن و آرامش برای اعضای بوده و مودت و رحمت بر آن حاکم باشد. زن مسلمان پس از ازدواج می‌تواند در سه موقعیت و جایگاه مختلف، ایفای نقش کند و تأثیرگذار باشد: نقش‌های «همسری»، «مادری» و «شهروندی». بنابراین ضروری است که زن مسلمان به جایگاه خود و نقش‌هایی که می‌تواند در حوزه‌ی روابط خانوادگی ایفا کند، آگاهی داشته باشد تا با علم به این موضوع بتواند در جهت سامان دادن به خانواده و روابط خانوادگی حاکم بر آن تأثیرگذار و سازنده باشد. همچنین نهادهای گوناگون اجتماعی، خصوصاً نهادهای آموزشی و فرهنگی باید در جهت آگاهی دادن به زنان جامعه و تبیین اهمیت نقش زنان در خانواده عمل کنند. در این راستا، رسانه‌ها خصوصاً رسانه‌های دیداری چون سیما و سینما به واسطه‌ی تأثیرگذاری بیشتری که بر مخاطب دارند، می‌توانند نقش بسیاری در زمینه به تصویر کشیدن نقش زنان در خانواده و اهمیت آن در اعتلای خانواده داشته باشند. در پژوهش حاضر، طبق مطالعات کتابخانه‌ای، نقش‌های سه‌گانه همسری، مادری و شهروندی بیان شده و اولویت‌بندی آنها از منظری دینی مشخص گردید که بر این اساس، نقش همسری (تبعل) در اولویت اول، نقش مادری در اولویت دوم و نقش شهروندی در اولویت سوم قرار می‌گیرند. پس از مشخص شدن اولویت‌بندی نقش‌های زنان، از ۲۰۵ دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول درباره میزان نقش همسری، مادری و شهروندی بازیگر اصلی مجموعه تلویزیونی «کیمیا» و نیز اولویت‌بندی آنها در سریال مزبور نظرخواهی شد.

بر اساس نتایج به دست آمده بازیگر اصلی سریال کیمیا، نقش شهروندی (فعال اجتماعی) را بسیار بیشتر از حد متوسط (میانگین ۳,۷۴۷۰) ایفا نموده است. همچنین کیمیا، نقش همسری را در رتبه دوم (میانگین: ۲,۶۱۶۸) کمی بیشتر از حد متوسط و نقش مادری را در رتبه سوم (میانگین: ۲,۴۸۸۳) ایفا نموده است. حداکثر

نمره قابل کسب ۴ بوده است. نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های حاصل از متون دینی سازگاری ندارد. چرا که به استناد پاره‌ای از منابع دینی از قبیل: قرآن کریم (روم/۲۱) و تفسیر علامه طباطبائی از آن آیه شریفه (۱۴۱۷، ج ۱۶)، و حرّعاملی (۱۴۰۹) نقش همسری زن و به استناد مظاهری (۱۳۹۱)، خامنه‌ای (۱۳۹۶)، نقش مادری زن پر رنگ تر و بارزتر است و اتفاقاً بر اساس برخی منابع دینی از قبیل: قرآن کریم (نساء، ۳۴)، طباطبائی (۱۴۱۷، ج ۲) نقش شهروندی (فعال اجتماعی) زن فرع بر دو نقش همسری و مادری اوست. بنابراین اینگونه می‌توان نتیجه گرفت که نقش‌های انجام گرفته در این سریال از سوی بازیگر اصلی، با اولویت‌بندی دینی نقش‌های زن سازگاری نداشته است. همچنین یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های درانی (۱۳۷۵)، علی‌پور (۱۳۸۲)، الیاسی (۱۳۸۲)، سروری زرگر (۱۳۸۹) و هاشمیان فر و خدایی (۱۳۹۴) همخوانی دارد. در خصوص نقش‌های مختلف زن در خانواده و جامعه محصولات سینمایی بسیار متفاوتی ساخته شده است. به نظر می‌رسد لازم است بر شناخت جایگاه و نقش زن در خانواده با رویکرد دینی تأکید بیشتری شده و برنامه‌هایی که مطابق با این دیدگاه باشد تولید شود. با این نگاه می‌توان با نقش‌های مختلف زن از منظری دینی آشنا شد. از طرفی از آنجا که بر اساس نظریه‌های رسانه، نقش‌های تلویزیونی در ذهن مخاطب بسیار تأثیرگذار و ماندگار است و به عنوان الگو رفتارهای افراد را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، به جاست که برنامه‌سازان این رسانه پرمخاطب با دقت نظر بیشتری به ساخت مجموعه‌های تلویزیونی مبادرت نمایند چراکه در رابطه با موضوع این پژوهش، ارائه نقشی تک بعدی یا حداقل با پررنگ‌تر نمودن یک بعد از زن، نمود رفتارهای تک بعدی از سوی زنان جامعه تقویت می‌شود.

جدول ۱ - توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر اساس جنسیت

جنسیت	جامعه و نمونه	جامعه	نمونه
مرد		۱۹۰	۱۰۷
زن		۲۴۸	۹۸
کل		۴۳۸	۲۰۵

جدول ۲ - آزمون t تک گروهی برای بررسی تفاوت بین میانگین نمره نقش همسری و میانگین معیار

نقش همسری	میانگین معیار (نظری)	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
	۲,۵	۲,۶۱۶۸	۰,۳۰۵۵۵	۲۰۴	۵,۴۷۳	۰,۰۰۰۱	۰,۱۱۶۸۰

جدول ۳ - آزمون t تک گروهی برای بررسی تفاوت بین میانگین نمره نقش مادری و میانگین معیار

نقش مادری	میانگین معیار (نظری)	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
	۲,۵	۲,۴۸۸۳	۰,۴۱۳۹۲	۲۰۴	-۰,۴۰۳	۰,۶۸۷	-۰,۰۱۱۶۵

جدول ۴ - آزمون t تک گروهی برای بررسی تفاوت بین میانگین نمره نقش شهروندی و میانگین معیار

نقش شهروندی	میانگین نظری	میانگین واقعی	انحراف معیار	درجه آزادی	T	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
	۲,۵	۳,۷۴۷۰	۰,۳۳۸۳۳	۲۰۴	۵۲,۷۷۳	۰,۰۰۰۱	۱,۲۴۷۰۴

جدول ۵ - میانگین، انحراف معیار، حداقل و حداکثر نمره پاسخ دهندگان به مولفه های نقش های همسری، مادری و شهروندی

مؤلفه	میانگین	انحراف استاندارد	کمترین نمره	بیشترین نمره	تعداد
نقش همسری بازیگر اصلی	۲,۶۱۶۸	۰,۳۰۵۵۵	۱,۴۴	۴,۰۰	۲۰۵
نقش مادری بازیگر اصلی	۲,۴۸۸۳	۰,۴۱۳۹۲	۱,۰۰	۴,۰۰	۲۰۵
نقش شهروندی بازیگر اصلی	۳,۷۴۷۰	۰,۳۱۸۳۳	۱,۵۷	۴,۰۰	۲۰۵

جدول ۶ - آزمون فریدمن برای اولویت بندی نقش های سه گانه بازیگر اصلی سریال کیمیا از نظر بینندگان این سریال

مقدار ضریب (خی دو)	درجه آزادی	سطح معنی داری	سطح خطا
۲۹۸,۲۶۹	۲	۰,۰۰۱	۰/۰۵

جدول ۷ - رتبه بندی فریدمن برای نقش های سه گانه بازیگر اصلی سریال کیمیا از نظر بینندگان این سریال

اولویت بندی	میانگین رتبه	نقش همسری
۲	۱,۹۱	نقش مادری
۳	۱,۲۰	نقش شهروندی
۱	۲,۸۹	

فهرست منابع

- قرآن کریم
- اعزازی، شهلا (۱۳۷۳). خانواده و تلویزیون. گناباد: نشر مرنديز.
- آقابابایی، احسان (۱۳۸۶). بررسی نقش و پایگاه اجتماعی زن و مرد در سینمای دهه هفتاد ایران. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان.
- الیاسی، محمدحسین (۱۳۸۲). بررسی جنبه‌های مختلف چگونگی نمایش خانواده در سریال‌های تلویزیونی. مرکز تحقیقات. مطالعات و سنجش برنامه ای صداوسیما.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۳). تفسیر تسنیم، قم: مرکز نشر اسراء.
- چراغی کوتیانی، اسماعیل (۱۳۸۸). «رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده». معرفت. شماره ۱۳۹.
- حرعاملی، محمد بن الحسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام. قم: چاپ دوم.
- حسن‌لی، کاووس و حقیقی، شهین (۱۳۸۹). بازخوانی نقش زن در اپیزودهای سه‌گانه نمایش‌نامه شب هزار و یکم بهرام بیضایی. فصلنامه مطالعات اجتماعی - روانشناختی زنان، سال هشتم، شماره ۱، ص ۹۱.
- خامنهای، سیدعلی (۱۳۹۶). زن و بازیابی هویت حقیقی. تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ دوازدهم.
- داودآبادی، مهدی و احمدی، فاطمه (۱۳۹۵). بازنمایی نقش زن در سینمای دفاع مقدس؛ از واقعیت تا نمایش. فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۲۷، ص ۹۵.
- درانی، کمال (۱۳۷۵). تحلیل سریال پدرسالار، اداره پژوهش معاونت سینما.
- راودراد، اعظم و زندی، مسعود (۱۳۸۵). تغییرات نقش زن در سینمای ایران، مجله رسانه جهانی، شماره ۲.
- سروری زرگر، محمد (۱۳۸۹). نشانه‌شناسی بازنمایی خانواده در آگهی‌های بازرگانی. مرکز تحقیقات صداوسیما.
- شاهنوشی، مجتبی و تاکی، علی (۱۳۹۰). تحلیل محتوای سه‌گانه مهرجویی (لیلا، سارا و بانو) پیرامون نقش زن در خانواده فصلنامه جامعه، فرهنگ، رسانه، شماره ۱، ص ۸۷.
- شرفی، محمدرضا (۱۳۷۲). «خصوصیات خانواده متعادل». تربیت. سال هشتم. شماره هفدهم. ص ۱۰-۱۳.
- صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۸). «اثربخشی رعایت آموزه‌های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده». معرفت اخلاقی. سال اول. شماره اول. ص ۹۱-۱۱۸.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷). المیزان فی تفسیرالقرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. چاپ پنجم.
- علاسوند، فریبا (۱۳۹۰). زن در اسلام، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، چاپ اول، ص ۵۵.
- علی‌پور، احمد (۱۳۸۲). تحلیل محتوای سریال‌های ایرانی از نظر روش‌های تربیتی. مرکز تحقیقات. مطالعات و سنجش برنامه ای صداوسیما.
- کتاب مقدس، (۲۰۰۵). ترجمه قدیم، انتشارات ایلام.
- گال، مردیت، والتر بورگ و جویس گال (۱۳۹۵). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی. (ج ۱). ترجمه احمدرضا نصر و همکاران. تهران: انتشارات سمت.
- لال، جیمز (۱۳۷۹). رسانه‌ها، ارتباطات، فرهنگ. ترجمه مجید نکودست. تهران: انتشارات موسسه ایران.
- مارتینز، ادریک ملون (۱۳۵۴). تلویزیون در خانواده و جامعه نو. ترجمه جمشید ارجمند. تهران: انتشارات سروش.
- مظاهری، حسین (۱۳۹۱). اندیشه‌های ناب: سیمای زن در اسلام. مؤسسه‌ی فرهنگی مطالعاتی الزهرا. ۱۳۹۱.
- مظاهری، حسین (۱۳۸۷). خانواده در اسلام، انتشارات شفق، چاپ نوزدهم، ص ۹۸ تا ۱۰۰.
- معدن‌دار، لیلا و عباس محمدی، شکبیا (۱۳۸۹). «بررسی نظرات مردم درباره الگوهای مصرف در جامعه و نقش رسانه در اصلاح آنها»، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی. ۱ (پیاپی ۶۱).
- موسوی‌لر، اشرف‌السادات و لیلیان، شبنم (۱۳۹۴). چگونگی بازنمایی زنان سنتی و مدرن در آگهی‌های تلویزیونی ایران (از مهر ۱۳۹۰ تا مهر ۱۳۹۱). مجله جلوه هنر، شماره ۱۳، ص ۱۳-۲۲.
- نعمتی پیرعلی، فاطمه (۱۳۸۴). «جایگاه زن در خانواده درادیان جهان». بینات. شماره ۴۸. زمستان ۱۳۸۴. ص ۲۰۸-۲۲۴.
- نیکو، مینو و همکاران (۱۳۸۱). شناخت مخاطب تلویزیون با رویکرد «استفاده و رضامندی». تهران: انتشارات سروش
- هاشمیان‌فر، سید علییه و خدایی، هاجر (۱۳۹۴). تحلیل محتوای سریال‌های ماهواره در ارائه الگوی نقش به زنان و کاهش‌مینیت خانواده‌ها (تحلیل محتوای کیفی سریال کوزی

گونی پخش شده از شبکه جم.تی.وی). پژوهش‌نامه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۲۹، ص ۶۵-۱۰۰.
هرگنهان، بی.آر (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری. ترجمه: علی‌اکبر سیف. تهران: نشر دوران.

Mc Quail (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*, SAGE Publications.

Watson & et al (2006). *Dictionary of Media and Communication Studies*, 7th Edition, Hodder Arnold Publication.

Archive of SID